FORRÁSOK

Csáky Ágota Máriával 2005. szeptember 7-én készült interjú 1956-ról

„Amikor azt mondtuk, hogy fizetni szeretnénk, a főpincér azt válaszolta: [...] a szomszéd asztalnál ülő társaság meghallotta, hogy önök magyarországi menekültek, s ezért kifizették az ebédjüket."

Peter Eppl – Béla Rásky – Werner Michael Schwarz (szerk): *Menekülés Bécsbe / Flucht nach Wien. Ungarn 1956 / Magyarország 1956.* Wien Museum, Wien, 2006. 54.

1957-ben osztrák menekülttáborokban szétosztott röplap a hazatelepülni szándékozóknak.

„Magyar fiatalok, diákok, munkás-paraszt ifjak!

A hazaáruló Kádár-kormány kérdést intézett az osztrák kormányhoz, hogy tegye lehetővé a magyar fiatalság számára a visszatérést. Teljes amnesztiát biztosít a visszatérőknek. Erre szeretnénk mi, magyar fiatalok, választ adni. Az elmúlt hetek következtében sok tízezer magyar ifjú kénytelen volt elhagyni hazáját. Választanunk kellett a letartóztatás, deportálás, Kádár önkényuralma, vagy – a szabadság között.

MI VÁLASZTOTTUNK!

A magyar fiatalság döntő többsége fegyverrel a kezében harcolt a szabadságért. Sok ezren életüket áldozták azért, hogy végre a magyar nép szabad legyen. Ez a harc Kádár kormánya szerint fasiszta restaurációs kísérlet volt, ahol is fasiszta ellenforradalmárok harcoltak a »jó magyar hazafiak« ellen. (az ávó-sok ellen) Ezek szerint mi, ma magyar fiatalok ellenforradalmárok, fasiszták vagyunk. Így mi keresnivalónk van a »szovjet paradicsom« mintájára építendő Magyarországon?

Meg akarják tölteni a börtönöket, kényszermunkatáborokat, újabb ezreket akarnak deportálni a szovjet ólombányaiba? Nem folyt elég magyar vér az ávó-sok kínzókamráiban?"

Uo. 66.

Gerhard Baumgartner

Az ausztriai magyar népcsoport az államszerződéstől a keleti blokk összeomlásáig (1955–1989)

1956 őszén kitört Magyarországon a forradalom. A budapesti események nagy kihívást jelentettek Ausztria számára, mert miután a szovjet csapatok leverték a forradalmat, óriási magyar **menekülthullám** árasztotta el Ausztriát. A következő három hónapban 180 ezer magyar menekült érkezett Burgenlandba. A soproni Bányaipari és Erdészeti Főiskola teljes tanári kara és diákjai átszöktek Ausztriába, ahonnan 1957-ben testületileg Kanadába vándoroltak ki. Vancouver mellett, Powell Riverben a kanadai állam új erdészeti főiskolát alapított számukra. Ausztriában több nagy menekülttábort állítottak fel, ahonnan a magyarokat Bécsbe, majd különböző nyugati országokba szállították tovább. 1956-ban jött létre a Traiskirchen-i menekülttábor is. December 19-én Richard Nixon, az USA alelnöke ellátogatott a kismartoni menekülttáborba. A menekültek zöme később nem maradt Ausztriában: 1959 elején már csak 18 ezer magyar menekült tartózkodott az országban. Bécsben új lakótelepet építtetett az ENSZ a magyar menekültek elhelyezésére. Az '56-os menekültekkel a bécsi magyar nyelvcsoport összetétele jelentősen átalakult: több évtizedre két markáns tábort hozott létre. Míg az '56-osok semmilyen viszonyban nem álltak a magyar állammal vagy a bécsi magyar kultúrintézettel, addig a régebbi bécsi magyar

Ebédosztás a traiskircheni menekülttáborban

Az 1956-os forradalom leverése után menekülők a zöldhatáron

kultúregyesületek továbbra is fenntartották a kapcsolatot a Kádár-kormánnyal. Az Ausztriába menekült magyar diákok számára az osztrák állam külön középfokú oktatási rendszert hozott létre: 746 magyar diák tanult öt saját, magyar nyelvű gimnáziumban. 1963-ban, az utolsó '56-os magyar diák érettségije után a gimnáziumokat bezárták.

Menekülttábor 1961-ben

A hatvanas évek folyamán alapjaiban változott meg a **burgenlandi falvak gazdasági és társadalomszerkezete**. A burgenlandi birtokviszonyokat évszázadokkal korábban meghatározta, hogy a hatalmas uradalmi birtokok mellett a törpe- és kisbirtokos forma uralkodott. A hatvanas években a burgenlandi kisbirtokosok arra kényszerültek, hogy ingázó munkásként keressék a kenyerüket: Bécs, Alsó-Ausztria és Stájerország ipari központjaiba jártak dolgozni. Jó példája ennek Andau/Mosontarcsa, amely 1959-ben még Ausztria legnagyobb marhatenyésztő községe volt 2000 állattal – 1969-ben pedig már az utolsó tehenet is eladták. Az andauiak naponta ingáztak különjáratokon a hozzávetőleg 100 km-re fekvő Bécsbe. A mezőgazdaság gépesítése felszabadította a majorok népét, akik először a környező falvakba költöztek, majd továbbálltak a nagyvárosokba. A színtiszta magyar majorok a hetvenes évekre teljesen elnéptelenedtek, az egykori béresek leszármazottai gyorsan asszimilálódtak, mert számukra a magyar még mindig a „cselédnyelvet" jelentette. Mivel teljeskörű magyar oktatási rendszer nem volt Burgenlandban, hiányzott a magyar kisebbségi elit. Ennek szerepét már a hatvanas években vagy 56-osok, vagy Magyarországról átköltözött értelmiségiek töltötték be. A Felső-Őrségben a hatvanas évek végén mind az alsóőri katolikus, mind a felsőőri református és az őriszigeti evangélikus gyülekezet élén Magyarországon született lelkipásztor állt. Ők alapítják 1968-ban az első magyar kultúregyesületet, hogy megfékezzék az asszimilációt.

Miután 1972-ben a Bruno Kreisky vezette osztrák kormány aláírta a Dél-Tirol státuszát szabályozó egyezményt az olasz állammal, **az ausztriai kisebbségek helyzetét is megkísérelte újrarendezni**. Ennek első lépése volt a titkos anyanyelvi összeírás, amelyben mindenki anonim módon nyilatkozhatott

Ingázó munkások az 1960-as években

KRONOLÓGIA

1956. október 4. Megindul a menekülthullám Burgenlandba.

1956. december 19. Nixon Kismartonban.

1968 Burgenlandi Magyar Kultúregyesület (BMKE) alapítása. Első elnöke Moór János, alelnöke Szeberényi Lajos.

1974 Titkos Anyanyelvi Összeírás (Geheime Feststellung der Muttersprache).

1976. július 7. Elfogadják a kisebbségek jogi helyzetét szabályozó népcsoport törvényt.

1979. július 12. A Magyar Népcsoporttanács alakuló ülése.

1980. szeptember 25. A BMKE Memoranduma a kormányhoz, melyben az oktatási intézmények és a nyelvhasználati jogok kiszélesítését kérte.

1983. május 5. BMKE Nyilatkozat (Maideklaration) azonos kisebbségi jogokat követel a magyaroknak mint amilyeneket az 1955-ös államszerződés garantál a horvátoknak és a szlovéneknek.

1984 A Magyar nyelvű rádióadás beindítása.

1988. január 1. A Magyarországi világútlevél bevezetése.

1988 Vízumkényszer (betétlap) eltörlése a magyar és az osztrák állampolgárok számára.

1989. augusztus 19. Páneurópai Piknik.

1989. szeptember 10. A magyar kormány megnyitotta az ország nyugati határát az NDK-menekültek előtt.

Ferdinand Graf honvédelmi miniszter felszólalása a minisztertanácsban 1956. november 13-án.

„Óva intek azonban attól, hogy – nem akarok kegyetlen lenni – a lakásokat túlságosan is lakájosan rendezzék be, különben nem szabadulunk meg az emberektől, főként »néhánytól«. A bécsújhelyi tüzérségi laktanya és a klosterneuburgi laktanya rendelkezésre áll."

Peter Eppl – Béla Rásky – Werner Michael Schwarz (szerk.): *Menekülés Bécsbe / Flucht nach Wien. Ungarn 1956 / Magyarország 1956.* Wien Museum, Wien, 2006. 48.

„Csak a férjem dolgozott, én otthon. Volt egy kicsi földünk, itthon a ház körül voltak állatok. Itthon voltam csak, és mezőre mentem. Nem is volt szükség hogy feladjam a magyar nyelvet. A barátnőm ugye felsőpulyai magyarok voltak. A férje ugye nem. A vasutasok németek voltak. Németül beszéltek. Németek között voltak. A sógornőm is magyar. A lánya az már nem annyira magyar. Német férje van. Meg a gyerekek is csak németül beszélnek. A sógornőm lánya tud magyarul, de már nem beszél magyarul, a férje német. A sógornőm nem is beszél az unokákkal magyarul. Az csak az utcán beszél a népekkel magyarul."

Bedécs Gyula: *Magyar sors Felsőpulyán 1921–1990.* Oberpulendorf/Felsőpulya, 1990. 32.

„A hatvanas évek elején Szombathelyről néhány újságíró utazott Bécs felé és, ha már úgyis útba esett, meg akarták nézni a felsőőrségi magyarlakta falvakat is. Őrisziget és Alsóőr között álltak meg a kocsival és egy ott dolgozó paraszttal elegyedtek szóba. […]
riporter: Maga magyar?
paraszt: Nem!
riporter: Hát akkor német?
paraszt: Nem!
riporter: Hát akkor mi?
paraszt: Én idevalósi vagyok!

Burgenland súlypont. *Motolla.* Európai magyar ifjúsági lap. 1989. március. (Graz/München 1989) 6.

A falu első traktora, Moschendorf (Nagysároslak), 1962

anyanyelvéről. Sokkal fontosabbnak bizonyult azonban az 1976-os népcsoporttörvény, amely öt őshonos kisebbség számára biztosított bizonyos nyelvhasználati jogokat, hivatalos képviseletet a Kancelláriában és állami támogatást. A karintiai szlovének, a burgenlandi horvátok és a bécsi csehszlovákok számára az 1976-os népcsoporttörvényben garantáltnál jóval több jogot biztosítottak az államközi szerződések, ezért ők nem ismerték el e törvényt és nem is delegáltak képviselőt a Kancellárián berendezett új Népcsoporttanácsokba. Egyedül a burgenlandi magyarok alakították meg Népcsoporttanácsukat 1979-ben, melynek alakuló ülésére Bruno Kreisky is ellátogatott. Az 1976-os népcsoporttörvény viszont csak a burgenlandi magyarokat ismerte el őshonosként, a Bécsben és más városokban élő magyarokat migráns-csoportoknak tekintette. A Burgenlandi Magyar Kultúregyesület (BMKE) 1980-ban memorandummal fordult az osztrák kormányhoz, melyben magyar közép- és felsőfokú oktatási intézmények kiépítését, kétnyelvű községtáblák felállítását és a magyar mint hivatalos nyelv elismerését követelte. A Népcsoporttanácsról néhány év alatt kiderült, hogy nem képes a magyar kisebbség törekvéseinek érvényesítésére, ezért 1983-ban a BMKE deklarálta, hogy azonos kisebbségi jogokat követel, mint amilyeneket az 1955-ös államszerződés a horvátoknak és a szlovéneknek garantál.

1974-ben a vasfüggöny – legalábbis az egyik irányban – kinyílt: az osztrákok vízum nélkül utazhattak Magyarországra.

Az unterwarti (alsóőri) „öreg iskola" épülete

Az első NDK-s menekültek átrohannak a határon a Páneurópai Pikniken

Alois Mock átvágja a vasfüggönyt

A **határmenti kapcsolatok** ennek következtében újra fellendültek. A magyar nyelv kommunikációs értéke valójában csak akkor nőtt meg, amikor Magyarországon bevezették a világútlevelet (1988), és magyar vásárlók tízezrei árasztották el a burgenlandi falvakat és Bécset. 1989. augusztus 19-én 3 órára szimbolikusan megnyitottak egy határátkelőt Sopronkőhidánál. Ezt az alkalmat a Magyarországon tartózkodó NDK turisták tömeges menekülésre használták fel. A Páneurópai Piknik fontos eseménye volt a politikai tömbök felszámolásának. 1989 karácsonyára egymás után megbuktak a kelet-európai kommunista diktatúrák és megkezdődik a rendszerváltás. 1990 nyarára az egész határsávon lebontják a szögesdrótot és eltűnik a vasfüggöny, amely közel 45 évig elválasztotta a burgenlandi magyarokat Magyarországtól.

Egészen a hatvanas évek közepéig a dél-burgenlandi falvak zárt közösségeket alkottak, és csak ezután kezdtek ingázni a környező kisvárosokba és a nagyobb központokba, Bécsbe és Grazba. Ez azt jelenti, hogy a **mindennapi élet** minden mozzanata az adott faluhoz kötődött. A falusi élet adta a tájszólások alapját és kereteit, a különböző dialektusok jelentették a természetes kommunikáció eszközét. Például a hatvanas évek végéig természetesnek számított, hogy ha valaki átköltözött, vagy beházasodott egy magyar nyelvű faluba, meg kellett tanulnia az ottani dialektust és rendszerint meg is tanulta. Minden burgenlandi faluban akadtak tehát olyanok, akik beköltözvén saját nyelvük mellé a helyi nyelvet is elsajátították. Ez persze nem az irodalmi magyart jelentette, hanem az adott közösségben beszélt nyelvjárást.

A faluban használt dialektusok fennmaradásához hozzájárult az is, hogy a helyi kulturális hagyományok is erősen kötődtek e nyelvjárásokhoz. Így a lucázás, a lakodalmas vőféj-versek, a tél végi korbácsolás, a farsangi szokások, a hagyományos falusi mulatságok, az ott elhangzó tradicionális énekek mind a dialektusban jelennek meg, így a nyelvjárás egyúttal kulturális kapocs és kohéziós erő a helyiek között. Mivel e nyelvek és szokások faluról falura változnak, egész Burgenlandban egyfajta *village-ethnicity* jött létre.

A hatvanas évek közepe után a **társadalmi modernizáció** következtében e hagyományos világ bomlani kezd: az ingázó

Határátkelők Magyarország és Ausztria között

1923-ban Szentgotthárdnál, Kőszegen, Sopronban és Hegyeshalomnál, 1944-ben ezeken kívül Oroszvárnál, majd ez utóbbi megszűnte után helyette 1946-ban Horvátjárfalúnál lehetett átlépni a határt 1949-ig. 1966-ban Rábafüzesnél, majd 1976-ban Bucsunál, 1985-ben pedig Kópházánál is nyílt határátkelőhely.

Az Ausztriából Magyarországra beutazók száma

Év	*Fő*
1951	829
1956	10.250
1966	116.805
1976	235.000
1986	653.000

A Magyarországról Ausztriába utazók száma

Év	*Fő*
1959	8.481
1969	46.685
1979	124.000
1988	2.749.000

„Györök János bácsi, ma Alsóőr legidősebb embere, a haza fogalma alatt saját és ősei szülőfaluját értette. Ebben dolgozott, ebben élt és ezért vállalta magára a felelősséget. Tudatosan magyar maradt, de magyarságát nem azonosította Magyarországgal. Életútja sem volt kanyargós. Csak a felszertől az alszegig ment. „Nézze, mink úgy maradtunk, ahogy vótunk. Csak új határt húsztak. Unokabátyám ojjan magyar érzelmű vót, ü átment Magyarországra. Ott lett pap. A rokonságbú egy, az Bécsbe menet, ma már velem sem akar magyarul beszélni. Egy másik, az Brégenzbe, ugyis tuggya, hol van, ottan kapott állást. Közjegyző. Itt meg csak visszamaradunk. Maga meg örül neki, hogy ittenek, annyi baszorkánságot talál.' [...]

A magyar nyelv nem jelent nemzeti öntudatot, az a falu nyelve. 'Osztrákban élünk, de alsóőriek vagyunk' mondta Mariska néni. A szomszédos felsőőri és szigeti magyarok nem tartoznak ide, azok is a sajátos, elzárt 'falu nemzetiségében' élnek. Azonos anyanyelvű települések egymás mellett, de összetartozási érzés nélkül, egymástól elzárt önálló kis világokban. Mindegyiknek megvan a maga belső rendje. Ez vonatkozik a kultúrára éppen úgy, mint a társadalmi rétegződésre. Erre a társadalmi rétegződésre építve élnek az egyes faluközösségeken belül is a kultúrák egymás mellett. Ez az egymásmellettiség nem jelent egy tökéletes szétválasztást, inkább az összefonódott kultúrökológiát. Az együttéléshez szükséges erkölcsi íratlan törvények mindenki számára kötelezőek. Ezeket mindenki öntudatlanul ismeri és be is tartja. Ez az, ami az egy közösségben élőket összetartja."

Gaál Károly: *Aranymadár. A burgenlandi magyar falvak elbeszélő kultúrája.* Vas megyei Múzeumok Igazgatósága Szombathely, 1988. 66., 74.

A dél-burgenlandi ipari vásár kapuja, Oberwart (Felsőőr), 1971

munkások naponta elhagyják a falut és csak este térnek haza, vagy egész héten másutt dolgoznak és csak a hétvégéket töltik otthonukban. Ezzel párhuzamosan felbomlott a nagycsaládos struktúra is, már nem laknak egy háztartásban a különböző nemzedékek. Míg három generáció lakott egy fedél alatt, addig az ingázás nem befolyásolta jelentősen a nyelvhasználati szokásokat, hiszen a nagyszülők a hiányzó szülők szerepét a gyerekneveléseben átvállalták, így a faluban használt nyelvjárásokat is megtanították a gyermekeknek. Mióta a fiatal házaspárok külön háztartásba, vagy más faluba költöznek, a kisebbségi dialektusok átadására nincs mód. Szemben a gyakran hangoztatott tétellel, hogy a vegyes házasságokban vesznek el a dialektusok, itt úgy látszik, hogy a nagycsalád-szerkezet felbomlása sokkal erősebben magyarázza a nyelvjárások háttérbe szorulását. Talán nem véletlen, hogy az első burgenlandi magyar kultúregyesület éppen ebben az időszakban alakul meg ezekre a folyamatokra válaszolva. A burgenlandi magyar falvak lelkészei figyelnek fel e tendenciákra és ők alapítják a szervezetet: a felbomló falusi kereteket intézményesült formákkal és követelésekkel próbálják ellensúlyozni. Az 1976-os osztrák kisebbségi törvény életbe lépése és a burgenlandi magyarok hivatalos elismerése után az anyagi és a politikai támogatás segítségével ez bizonyos mértékig sikerül is.

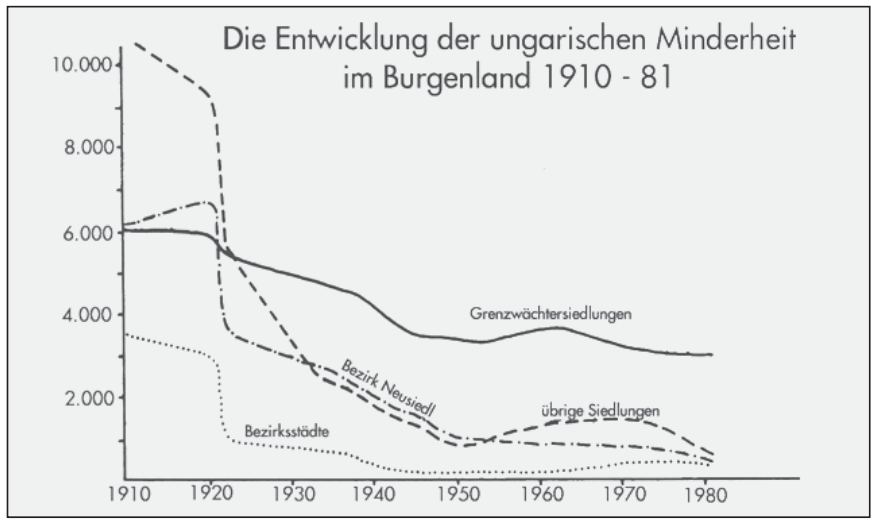

A magyar kisebbség létszámának alakulása Burgenlandban 1910–1981 között (Dokumentum a Burgenlandi Tartományi Levéltárból)

Az andaui híd

Új tartományi kórház, Oberwart (Felsőőr), 1985

Tudja-e?

■ Andaui híd = A falutól 8 km-re délre ívelte át egykor a Hansági-csatornát, mely ezen a ponton a magyar határt képezte. 1956-ban e híd egyike volt azon kevés helynek, ahol egy ideig a magyar menekülők folyamatosan átszökhettek a határon. Néhány nap alatt több tízezer menekült kelt itt át. Az oroszok által kevéssel ezután lerombolt hídról készült felvételek bejárták a világot. Az „andaui híd" a hidegháború világszerte ismert szimbólumává vált. Burgenlandi látogatása alkalmával az akkori amerikai alelnök, Richard Nixon is felkereste Andaut és J. A. Michener későbbi regénye nyomán Andau világszerte híressé vált. (James A. Michener: *Az andaui híd.* Editorial Danubio, Buenos Aires, 1957.)

■ Az osztrák őshonos kisebbségek = Az 1976-os osztrák népcsoporttörvény a karintiai szlovéneket, a burgenlandi horvátokat és magyarokat s a bécsi csehszlovákokat ismerte el őshonos osztrák népcsoportként. A romák elismerésére csak 1993-ban került sor.

IRODALOM

Peter Eppl – Béla Rásky – Werner Michael Schwarz (szerk.): *Menekülés Bécsbe / Flucht nach Wien. Ungarn 1956 / Magyarország 1956.* Wien Museum, Wien, 2006.

Gal, Susan: Mi a nyelvcsere és hogyan történik? *Regio*, 1991. 1. sz. 66–76.

Gaál Károly: *Kire marad a kisködmön. Adatok a burgenlandi uradalmi béresek elbeszélő kultúrájához / Wer erbt das Jankerl. Über die Kommunikationskultur der Gutshofsknechte im Burgenland.* Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szombathely, 1985.

Gaál Károly: *Aranymadár. A burgenlandi magyar falvak elbeszélő kultúrája.* Vas megyei Múzeumok Igazgatósága, Szombathely, 1988.

Imre Samu: *A felsőőrsi nyelvjárás.* Akadémiai Kiadó, Budapest 1971.

Rásky Béla: Piroschka és sógora: a magyarok az osztrákok szemével. *Limes*, 2001. 4. sz. 19–29.

Seper Károly: *Alsóőr történetéből. Írások, emlékek és szájhagyomány.* Alsóőri Otthon /Unterwarter Heimathaus, Unterwart/ Alsóőr, 1988.

Sozan Mihály: *A határ két oldalán.* Irodalmi Újság, Párizs, 1985.

Találkozások Európával. Bornemisza Péter Társaság 1960–1995. S. a. r. Szépfalusi István. Magvető, Budapest, 1995.

Teleki Béla: *A magyar evangélikusság története Őrszigeten.* Sziget, 1979.